

Total War: Rome 2 developer Creative Assembly publisher SEGA

Please do not post this wallpaper online. Wallpaper © GameWallpapers.com. Artwork © developer/publisher.com only. No part of this wallpaper may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written consent of GameWallpapers.com. GameWallpapers.com hosted by JTLnet.com

Тема IX: ВСТУП ДО ДАВНЬОРИМСЬКОЇ ІСТОРІЇ

План:

1. Характерні риси римської історії та її періодизація.
2. Природні умови Стародавньої Італії.
3. Джерела з історії Стародавнього Риму.

Література:

1. История Древнего Рима / Под ред. *В.И.Кузищина*. Москва: Высш. шк., 2001. 462с.
2. *Ковалев С.И.* История Рима. Ленинград: ЛГУ, 1986. 744 с.
3. *Кадеев В.И.* История Древней Греции и Рима: Курс лекций. Харьков: Колорит, 2006. 328 с.
4. *Тит Ливий*. История Рима от основания города. Т.1. Москва: Наука, 1989. 576 с.
5. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. *С.Л. Утченко*. Москва: Соцэкгиз, 1962. 674 с.

1. Характерні риси римської історії та її періодизація

Характерні риси римської історії:

1. У межах величезної Середземноморської держави з численними племенами і народностями, які перебували на різних ступенях історичного розвитку, **була створена висока антична культура, що послужила основою розвитку європейської цивілізації.** Хоча вона на певному етапі увібрала в себе досягнення усіх народів Середземномор'я, синтезувала їх і дала поштовх для подальшого розвитку європейської культури, але **Стародавній Рим залишив по собі і багатий оригінальний культурний спадок.**

2. Італія – серце і центр римської цивілізації – була переважно землеробською країною. Прекрасні умови для розвитку землеробства і достатня кількість корисних копалин сприяли тому, що Італія була менш пов'язана із зовнішнім світом, ніж Греція, її господарство тривалий період залишалось натурально-замкнутим і внаслідок цього – відсталим. Але в цьому був і позитивний момент: відносна нерозвиненість італійської економіки та її аграрний характер сприяли тому, що у країні впродовж багатьох століть зберігалось дрібне вільне землеволодіння й Італія довго була селянською країною, а саме селяни склали основний контингент римської армії – головного фактора могутності держави та розширення її територіальних меж.

3. У ході римських завоювань рабовласницькі суспільства Середземномор'я зазнавали докорінних змін: значного зростання грошового господарства, широкого розвитку рабства, концентрації землі, збідніння дрібних вільних ремісників. Усі вони були специфічними рисами римської господарської системи, яка стала найвищою формою античного суспільства. **Весь середземноморський регіон був охоплений досить тісними економічними зв'язками, що засвідчувало зародження єдиного ринку. Тому Римська держава спиралася не лише на силу зброї, але й на деяку господарську єдність середземноморського ринку, а за своєю формою, залишаючись федерацією автономних полісів, вона наближалася до територіальних держав елліністичного типу.**

4. Встановлення демократичних форм правління внаслідок боротьби патриціїв і плебеїв та перемоги останніх, майже неперервні війни Риму. Під впливом цих факторів формувалась й особлива система цінностей римських громадян. Це, в першу чергу, **патріотизм** – уява про особливу обраність римського народу як переможця, про Рим як найвищу цінність, про обов'язок громадянина віддавати всі сили служінню державі. Римський громадянин мав бути мужнім, стійким, чесним, вірним, поміркованим у побуті, здатним підкорятися залізній дисципліні на війні, а також затвердженим законам і звичаям предків – у мирний час, вшановувати богів. **Достойний римлянин займався лише політикою, війною, землеробством, розробкою права, історіографією.**

5. В утворенні Римської світової держави немаловажне значення мало центральне місцезнаходження Апеннінського півострова. Воно полегшувало Риму культурне посередництво між Заходом і Сходом.

6. Високо розвинувши свою суспільну систему, Рим тим самим максимально загострив усі її протиріччя. Внутрішня нестійкість римського суспільства в останні роки існування Імперії поряд із варварськими завоюваннями зруйнували античну цивілізацію Середземномор'я і поклали початок європейському середньовіччю.

Історія Стародавнього Риму вивчає становлення, розвиток і падіння суспільних і державних структур, які утворилися спочатку на території Апеннінського півострова, а з II ст. до н. е. – і в країнах усього Середземномор'я.

Вона починається від VIII ст. до н. е. – з виникнення перших ранньодержавних об'єднань в етруських містах і грецьких колоніях Південної Італії, а з VI ст. до н. е. на території Лація, і закінчується в другій половині V ст. н. е. з падінням Західної Римської імперії.

За цей тривалий історичний відтинок часу стародавні римляни створили складну економічну систему, що базувалася на раціональному поєднанні рабської праці з працею дрібних вільних виробників, полісну організацію з республіканським ладом, а пізніше – могутню імперію, з високою культурою, яка відчутно вплинула на розвиток європейської і світової цивілізації.

Періодизація римської історії:

Усю багатосотлітню історію Старо-давнього Риму у західній історіографії прийнято поділяти на три великі епохи:

- 1) 753-509 рр. до н.е. – Римське царство.
- 2) 509-27 рр. до н.е. – Римська республіка.
- 3) 27 р. до н.е. – 476 р. н.е. – Римська імперія.

У 395 р. відбувся розкол Римської імперії на дві частини: Західну Римську імперію (395-476 рр.) та Східну Римську імперію (395-1453 рр.).

У радянській історичній науці склалися два погляди на періодизацію історії Стародавнього Риму, або дві школи: *московська і Санкт-Петербурзька*.

Московські історики поділяли римську історію на такі періоди:

- 1) *VIII-VI ст. до н.е.* – Царський період (давня історія Італії).
- 2) *Кінець VI-III ст. до н.е.* – Рання Республіка в Римі (завоювання Римом Італії і створення полісної організації з республіканським ладом).
- 3) *II-I ст. до н.е.* – Пізня Республіка (створення Римської Середземноморської держави, розквіт давньоримської цивілізації, полісного устрою, італійської культури).
- 4) *I-II ст. до н.е.* – Рання Римська імперія (принципат) – розквіт давньоримської держави.
- 5) *III ст. н.е.* – загроза розпаду Римської Середземноморської імперії, загальна криза Імперії.
- 6) *IV-V ст. н.е.* – Пізня Римська імперія (домінат) – розпад Імперії і формування протофеодальних відносин.

Періодизація Санкт-Петербурзьких дослідників має докладніший характер, виділяючи окремі епохи і періоди в римській історії.

1. Епоха ранньої римської історії включає два періоди:

- 1.1. *Царський період* (VIII-VI ст. до н. е.) – період пізньородового ладу, або військової демократії.
- 1.2. *Період аристократичної республіки патрициїв* (V-III ст. до н.е.) – формування римського полісного устрою, боротьби патрициїв і плебеїв та завоювання Італії.

2. Епоха Республіки поділялася на два періоди :

- 2.1. *Період олігархічної республіки нобілів* (поч. III ст. - 30-ті роки II ст. до н.е.) – римські завоювання і розквіт рабовласницького господарства в Італії.
- 2.2. *Період громадянських війн* (30-ті роки II ст. до н.е. - 30-ті роки I ст. до н.е.) – демократичний рух вільної бідноти та рабів, утворення світової Римської держави, падіння Республіки й утворення Імперії.

3. Епоха Імперії була поділена на шість періодів:

- 3.1. *Період реакції та завершення організації Імперії* (30-ті роки до н.е. - 14 р. н.е.) – принципат Августа.
- 3.2. *Період терористичного режиму та його падіння* (14-69 рр. н.е.) – правління династії Юліїв-Клавдіїв, зростання республіканської опозиції і боротьба з нею методами терору, громадянської війни 68-69 рр. н. е.
- 3.3. *Період розквіту Імперії* (69-161 рр. н. е.) – правління Флавіїв і перших Антонінів, розширення соціальної бази імператорської влади та її зміцнення.
- 3.4. *Період кризи Імперії* (161-284 рр. н.е.) – правління останніх Антонінів і їхнє падіння, громадянська війна 193 р., правління Северів і спроби зупинити кризу шляхом воєнізації імперії, загальна криза Імперії III ст. н.е.
- 3.5. *Період домінуючі Діоклетіана Константина* (284-337 рр. н.е.) – тимчасове послаблення кризи, військово-бюрократична монархія.
- 3.6. *Період соціальних рухів і варварських завоювань* (кінець IV – кінець V ст. н.е.) – остаточне падіння Італії.

2. Природні умови Стародавньої Італії

Італія, як і Греція, – благодатна країна, з м'яким, помірним кліматом, який вимагав від людини постійної праці для комфортного існування, але щедро винагороджував за це. Ще в сиву давнину греки вживали назву «*Італія*», спочатку розуміючи під нею лише південь Апеннінського півострова, який ряснів багатими пасовищами. Сама назва походить від слова «*vitulus*» – *теля, бичок*. Звідси й пішла назва «*Vitalia*» або «*Italia*» – дослівно «*країна телят*». З III ст. до н.е. вона поширилася на весь Апеннінський півострів, а у I ст. до н.е. сюди була включена й північна частина сучасної Італії до Альпійських гір.

Апеннінський півострів – середній з трьох європейських півостровів (Балканського, Апеннінського, Піренейського), який розрізає **Середземне море** на три частини, простягається смугою в тисячу кілометрів з півночі на південь, досягаючи в середній частині ширини близько 150 км.

- Направления расселения
- ← италиков
 - ← галлов
 - ← греков
 - ← финикийцев
- Территории, колонизованные
- италиками в IX—VIII вв. до н. э.
 - финикийцами в IX—III вв. до н. э.
 - этрусками ок. VIII—VI вв. до н. э.
 - греками в VIII—III вв. до н. э.
- Территории, завоеванные Римом
- к 327 г. до н. э.
 - к началу войны с Пирром (280 г. до н. э.)
 - к началу первой Пунической войны (264 г. до н. э.)
- Нашествие галлов на Рим в V в. до н. э.
 - Римская республика к концу VI в. до н. э.
 - Карфагенская держава к началу первой Пунической войны (264 г. до н. э.)
 - Греческие колонии
 - Апулы Племена и народы

Північним кордоном Італії були *гори Альпи*. Оточена з трьох інших боків морями, які пов'язували її з тодішнім світом, вона органічно поєднувала в собі якості континентальної і морської країни.

Зі сходу Апеннінський півострів омивався *Адріатичним*, з півдня – *Іонійським*, а з заходу – *Тирренським* і *Лігурійським морями*, які складали частини Середземного моря, що часто античними авторами називалося «внутрішнім» і навіть «нашим».

Площа Італії перевищувала 300 тисяч кв. км. За географічними та історичними особливостями її прийнято поділяти на **три частини**: Північну, Середню і Південну.

Північна Італія (сучасн. Ломбардія), яка омивалася р.Падус та її притоками і знаходилася між двома гірськими масивами – Альпами та Апеннінами, – **складалася з 3 областей**: **Лігурії** (*Liguria*); **Цизальпійської Галлії** (*Galia Cisalpina*), яка розпадалася на **Транспаданську** (*Transpadana*) та **Циспаданську** (*Cispadana*) **Галлії**; **Венеції** (*Venetia*).

Середня Італія – між ріками Рубіконом (*Rubica*) і Макрою (*Macro*) на півночі і Френто (*Frento*) та Силаром (*Silaris*) на півдні – **включала 6 областей**: **Етрурію** (*Etruria*), **Лацій** (*Latium*), **Кампанію** (*Campania*), **Умбрію** (*Umbria*), **Піцен** (*Picenum*), **Самній** (*Samnium*).

До складу **Південної Італії** входили **4 області**: **Апулія** (*Apulia*), **Калабрія** (*Calabria*), **Луканія** (*Lucania*) і **Бруттій** (*Bruttium*).

При загальній схожості кожна з областей Італії мала індивідуальні особливості, які зберігалися впродовж усієї історії. Це стосується насамперед Північної Італії, що мала помірний клімат і тривалий час утримувала свою самостійність.

Італійський рельєф досить різноманітний. На півночі височіли важкодоступні **гори Альпи**, що сягали 4800 м. Під ними розміщувалася простора низина долини р. *Падус* (сучасн. По). На північному заході від Альп відходять **Апеннінські гори**, які тягнуться вздовж всього півострова, розчленовуючись на декілька хребтів. Вони являють собою ряд невисоких гірських пасом і лише деякі їхні вершини мали 2500 м над рівнем моря. Ці гірські пасма не перешкоджали сполученню між окремими областями, і в цьому відношенні Італія мала значні переваги перед Грецією.

Помітну роль у геологічних змінах півострова відігравали **вулкани**, тому в багатьох місцях Італії ґрунт вулканічного походження. Найвідомішими були вулкани **Етна** (безперервно діючий і сьогодні) на о. Сицилія та **Везувій** на південному узбережжі Італії, який тривалий час вважався недіючим. Але в серпні 79р. н.е. стався його раптовий вибух, і до сьогодні Везувій залишається діючим вулканом.

Моря та річки Італії

На відміну від Греції, Італія славилася багатством зрошуваних **ріками** рівнин і родючістю покритих кормовими травами гірських схилів. У багатьох місцях гори пересікалися річками різної величини.

Найбільшою водоносною артерією була р. Падус, яка мала ряд судноплавних приток – **Тицин, Требію, Парму**. В Адріатику несли свої води **Рубікон, Ауфід, Метпавр**, а в Тирренське море плили **Арно, Лірис, Вольтурн** та **Тибр**, причому остання річка була судноплавною. При таненні снігів навіть невеликі річки широко розливалися, заболочуючи місцевість. Причому **Тосканські** (поблизу гирла Арно) та **Помптинські болота** (понижзя Тибру) вважалися непрохідними.

У Північній та Середній Італії було також багато **озер**: **Вербан** (сучасн. *Лаго Маджоре*) в Альпах, **Бенак** (Гарда), **Тразименське** в Етрурії, **Регільське** і **Альбанське** – в Лації, **Фуцинське** – в Самнії.

За **кліматичними умовами** Італія була подібною до багатьох областей Середземномор'я. Лише в північних районах країни морози доходили до 10-12°C, а рясні опади випадали круглий рік, особливо восени та взимку. Середня температура липня сягала позначки 23-25 °C. Середня Італія відзначалася теплим і м'яким кліматом, сніг випадав дуже рідко, а дощі весною та восени. І, нарешті, клімат південних районів півострова і Сицилії вважався субтропічним: спекотне літо без дощів і тепла, м'яка зима. Однак не слід забувати, що в старовину клімат Італії був вологим і прохолоднішим від сучасного завдяки існуванню лісів, вирубаних сьогодні. Ліс затримував танення снігу, і в ґрунтах довше затримувалася волога. Це наближувало клімат давньої Італії до середньоевропейського.

Кліматичні умови та ґрунти сприяли зростанню різноманітної **рослинності**. Під впливом греків по всьому півострову були посаджені **виноградники** і **маслинові гаї**. Альпи на висоті до 1700 м були покриті хвойними деревами – **соснами, піхтами, ялинами**. Нижче росли листяні породи: **дуб, бук, благородний каштан**. На схилах Апеннін були поширені **мирта і лавр**, а в Середній Італії росли вічнозелені **кипариси, пінії, олеандри**. Ще з глибокої давнини в Італії вирощували **яблука, груші, гранати, мигдаль**. Серед злакових культур найпоширенішими були **ячмінь, пшениця, полба і просо**. Римляни сіяли також **льон, бобові і городні культури**.

Фауна Італії мало чим відрізнялася від тваринного світу середньоевропейських країн. У лісах водилися **вовки, ведмеді, кабани, лисиці, білки, зайці**, а в горах – **газелі, дикі кози, кам'яні барани** тощо. У морях було багато **риби і молюсків**.

Основним заняттям жителів стародавньої Італії було сільське господарство. Більшість областей Апеннінського півострова не відзначалися природною родючістю. Винятками були лише Етрурія з її червоноземами, Кампанія з пухким вулканічним ґрунтом і Апулія з чорноземами. Зручними для землеробства були рівнина Лація і басейн Падуса. Однак у порівнянні з Грецією в Італії було набагато більше родючих ґрунтів, придатних для розвитку землеробства. Гірські райони Середньої і Східної Італії були зручними головним чином для занять тваринництвом.

Надра Апеннінського півострова не були багатими на корисні копалини. У Альпах добували золото і мідь, в Етрурії – залізну руду, мідь і срібло, на о. Ільва – залізну руду, в Бруттії – мідь, срібло і залізну руду, а в Апеннінах – мармур і будівельний камінь. Серед інших багатств слід виділити сіль, яка добувалася в гирлі Тибру, і високоякісну глину (в Кампанії). Недостатня забезпеченість корисними копалинами змушувала жителів Апеннінського півострова ще з давніх-давен ввозити метали з інших країн.

У цілому ж географічні умови Італії були менш сприятливими, ніж аналогічні умови Греції. Крім того, забезпеченість хлібом, будівельним лісом, шкірою робила господарство Італії натурально-замкнутим. Не мала Італія і жвавих контактів зі Сходом. Найкультурнішими сусідами італійських племен були грецькі колонії півдня Італії і Сицилії. Безпосередні стосунки з Грецією утруднювалися характером берегової лінії, відсутністю островів та економічною і культурною відсталістю західної частини Балкан, поверненої до Італії. Все це тривалий час зумовлювало економічну замкнутість давньої Італії.

3. Джерела з історії Стародавнього Риму

У розпорядженні сучасних дослідників є численні **джерела найрізноманітніших категорій**.

Насамперед це **писемні матеріали** (історичні праці, твори наукової та художньої літератури, публіцистики, промови ораторів, юридичні документи, листи, ділові документи тощо). Вони збереглися у вигляді рукописів на пергаменті, папірусі чи шкірі, а також написів на камені, кераміці чи металі, які потрібно прочитати з допомогою текстологів, палеографів, папірологів, епіграфістів, нумізматів і відтак – належно прокоментувати.

Важливе місце серед джерел займають **пам'ятки матеріальної культури**, які в основному знаходять при археологічних розкопках (руїни міст, залишки будівель, житлових приміщень, гробниць, храмів, знарядь праці, зброї, предмети повсякденного вжитку). При використанні зазначених матеріалів необхідно визначити їхнє призначення та датування.

Не слід забувати також про **матеріали етнографічних спостережень** (вивчення стародавніх звичаїв, обрядів, традицій, закладів) **та мовних даних** (словникових записів латинської мови, фольклорних матеріалів).

Найважливіша вимога до істориків при використанні джерел – критичне ставлення до них, виявлення тенденційності та встановлення достовірності кожного джерела.

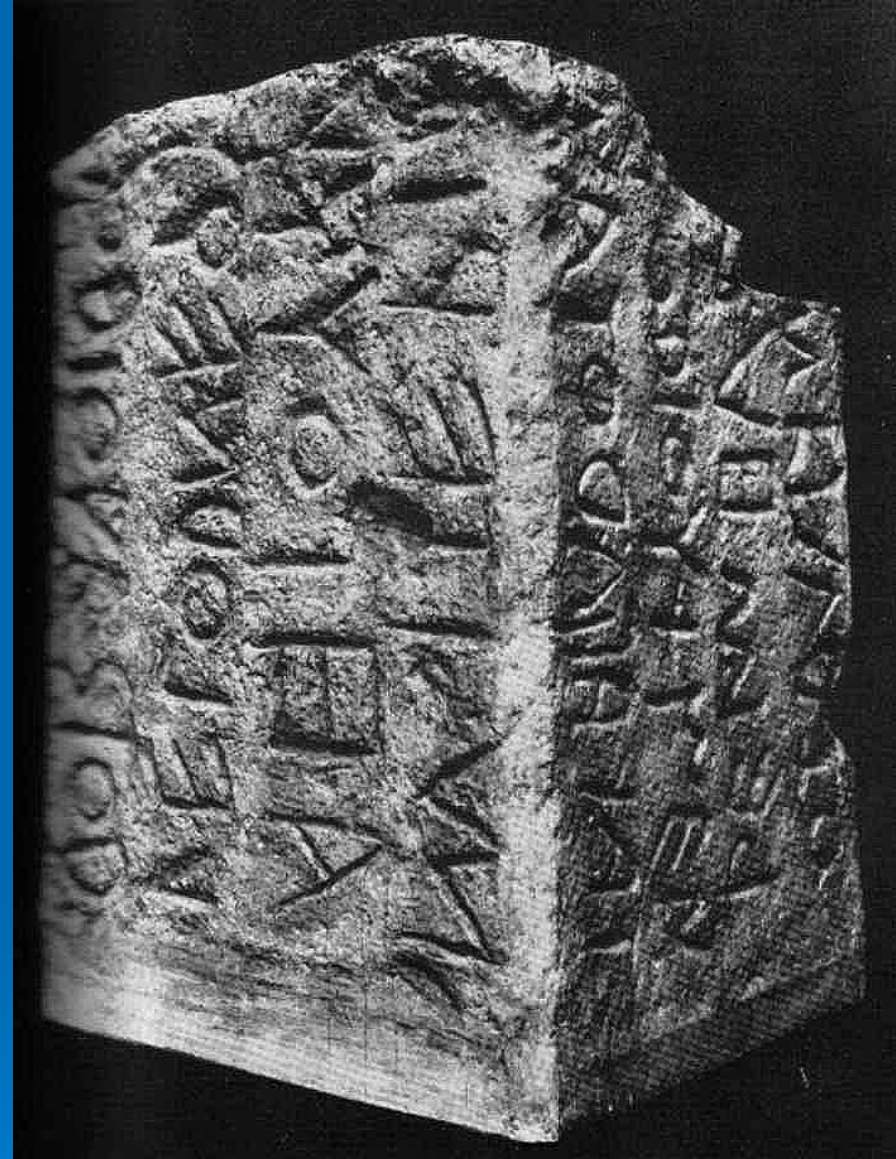
Першочергове значення для вивчення давньої епохи Риму мають **пам'ятки матеріальної культури**. Завдяки їм доведено проживання різних племен в Італії ще в епоху палеоліту і неоліту. Численні **поховання** (кремація чи інгумація), **сліди будівель на палях** виявили типи культур бронзового і ранньозалізного віку. На півдні Італії та островах знайдено **грецькі поселення** мікенської епохи та часів Великої грецької колонізації, **залишки поселень і святилищ карфагенян VIII-VII ст. до н. е.** **Багатий матеріал, який характеризує етруську культуру і побут**, знайдено в Тоскані, Лації, Кампанії, на Паданській рівнині, переважно в **некрополях**. Особливе значення мають археологічні пам'ятки самого Риму, зокрема **кераміка носіїв апеннінської культури бронзового часу, поховання та поселення на римських пагорбах** початку I тис. до н. е. – фундаменти храмів, бронзова скульптура римської вовчиці, нижній шар оборонної міської стіни, побудованої Сервієм Туллієм. Все це – свідчення етруського панування в Римі.

Численний матеріал із будівельної техніки, архітектури, мистецтва і побуту, економіки і військової справи епохи Республіки знаходиться по всій території Італії. Це *міста і поселення* доримського та римського часу з прилеглими до них слідами земельних ділянок, *дороги* (Аппієва, Фламінієва та ін.), *межові і мильові камені, мости і акведуки* (водопроводи) тощо. Ці пам'ятки дозволяють виявити достовірність повідомлень стародавніх авторів, зміст деяких легендарних матеріалів, літературної традиції. Археологічні матеріали дають можливість встановити час появи і характер перших поселень на Апеннінському півострові, міст-держав, грецьких колоній на півдні Італії, стародавнього Риму. Вони допомагають встановити основні економічні і культурні зв'язки між окремими племенами і народностями стародавньої Італії, а також між ними і народами, які населяли Балканський півострів. Це розкопки гавані Рима *Остії*, загиблих при виверженні вулкану Везувій міст: *Помпей, Геркуланума і Стабій*. На території римських провінцій – руїни цілого міста (*Тамугаді*), засипаного пісками, розкопки на місці східних міст Пальміри (в Сирії) і *Дура-Європоса* (на правому березі *Євфрату*).

Найдавнішим латинським написом вважається *«lapis niger»* (чорний камінь) VI ст. до н.е., знайдений у Римі на місці старовинного Форуму, яке, за припущеннями, називають могилою Ромула.

Інший напис грецькими буквами на золотій застібці був знайдений у могилі VI ст. до н.е. у місті *Пренесте* у Лації.

Ці написи підтверджують правдивість свідчень античних авторів про грецький та етрусський вплив на ранню історію Італії.

Від республіканської епохи, особливо її ранніх етапів, написів збереглося мало. Серед них важливу інформацію містять **елогії** – написи на сімейних і родових склепах з римського передмістя по Аппієвій дорозі, в яких збереглися дані про почесні посади, будівельну діяльність, зовнішню політику, релігійні та етичні погляди римлян.

Значний інтерес являють і **римські державні акти** II-I ст. до н.е.: постанова сенату 187 р. до н.е. про заборону вакханалій; Гераклеїська таблиця із законами Юлія Цезаря 45 р. до н.е., який врегулював устрій міст, що отримали статус муніципій; закон *Спурія Торія* 111 р. до н.е., який скасовував невідчужуваність земель, введених за реформами Гракхів; судові рішення арбітрів Мінуціїв у суперечці про землю тощо.

Значно більша кількість латинських написів (понад 100 тис.) дійшла до нас від імператорського періоду:

- написи, присвячені богам від імені торгових і ремісничих колегій;
- написи на честь видатних і знатних діячів (особливо імператорів);
- монументальні написи (на будинках і спорудах);
- епітафії (віршовані написи на могилах);
- написи на різних предметах, що містять імена майстрів, які їх виготовляли, відомості про час будівництва або ремонту будинків, звернення до богів, заклинання.

Особливу групу складають **документальні написи**: закони, сенаторські постанови, укази імператорів, постанови міських рад, колегій, релігійних товариств тощо. Наприклад, «**Діяння божественного Августа**» (*Res geste divi Augustus*); сенатська постанова про владу *Веспасіана*; документи про розвиток колонатних відносин із часів Антонінів; вердикт про ціни імператора *Діоклетіана*.

Цінний матеріал із римської історії містять і **грецькі написи**, особливо єгипетські папіруси (кілька сувоїв було знайдено в Геркуланумі). Збереглися приватні листи, договори, рахунки, податкові списки, розписки, накази та інші документи. Дійшли до нас також папіруси, важливі щодо висвітлення політичної історії Римської імперії: лист імператора Клавдія александрійцям; едикт *Каракалли* 212р. про надання прав римського громадянства жителям провінцій тощо.

Важливим документальним джерелом є **МОНЕТИ**, їх місцезнаходження і кількість підтверджують торговельні зв'язки тієї чи іншої області з Римом. Особливо цікаві малюнки на монетах. На ранніх монетах карбувалися римські божества, символи культу чи традиції (наприклад, вовчиця, яка годувала дітей). Від кінця Республіки з'являються зображення політичних діячів, які мають портретну схожість. Монети імператорського періоду дають іконографію імператорів, а окремі слова і вирази (легенди), вибиті на монетах, нерідко являють собою політичні лозунги того чи іншого періоду. Особливе значення мають монети, які належать до недостатньо висвітлених у літературних джерелах періодів (наприклад, до III ст. н.е.).

Історичними джерелами вважають **мову і писемність**, які дозволяють датувати тексти і встановлювати за появою грецьких, іллірійських, етруських слів та імен їхній культурний вплив на Рим.

Однак **найважливіші джерела** з римської історії – **письмові**. Перш за все це **твори античних істориків**. Але не всі періоди римської історії висвітлені повно і не всі античні автори давали достовірні свідчення. Значні труднощі виникають при вивченні найдавніших періодів римської історії, оскільки тогочасних джерел майже не збереглося.

Тому **античні автори викладали ранню римську історію, базуючись на історичній традиції** (на втрачених для нас матеріалах). В її основі лежать:

- офіційні записи;
- усна народна творчість, родові і сімейні перекази, які передавалися з покоління до покоління;
- відгуки греків на події в *Гесперії* (Вечірній, Західній країні), як вони називали Італію.

Перші історичні твори про римське минуле були написані не самими громадянами, а греками, серед яких і склалася легенда, яка пов'язувала утворення Римської держави з легендарними подіями римської історії – Троянською війною. **У самому Римі інтерес до вітчизняної історії пробуджується порівняно пізно.**

До перших **офіційних актів**, більша частина яких визнається достовірною, належать:

- **царські закони**,
- перші **договори** Риму з іншими громадами і державами (латинськими містами, Карфагеном),
- **записи жрецьких колегій**, серед яких найважливішою була колегія понтифіків, створена царем Нумою Помпілієм.

Охоплюючи все релігійне життя римської общини, понтифіки відали релігійним календарем, визначали дні, угодні (*dies fasti*) і неугодні (*dies nefasti*) божествам, коли заборонялося вести приватні і громадські справи. Так з'явилися **фасту** – щорічні записи імен вищих римських посадових осіб.

Можливо, уже в царську епоху великі понтифіки поряд із фастами записували найважливіші події року – сонячні і місячні затемнення, війни, свята тощо. Це й поклато **початок літописання**, яке розвинулось уже в республіканський час. Особливе значення мали **консульські фасту**. За іменами консулів велася в Римі лічба років, без згадки імені консулів не обходився жоден документ. На основі консульських фастів вирости записи консульських тріумфів, які стали називатися **тріумфальними фастами**.

З початку III ст. до н.е. *фасту* виставлялися в будинку великого понтифіка для публічного оглядання (*tabulae pontificum*). Записи понтифіків не залишалися незмінними, їх доповнювали і переробляли. На їхній основі був складений офіційний літопис – понтифікальні аннали (від лат. *annus* – рік). Близько **130 р. до н.е.** великий понтифік **Публій Муцій Сцевола** у 80 книгах опублікував їх під назвою *«Великі аннали» (Annales maxims)*.

Окрім літописів понтифіків, існували різноманітні *фамільні документи і перекази*, що передавалися з покоління в покоління.

Уже в ранню епоху римської історії з'являються *елогії (elogia)* – короткі записи, які склалися на честь відомих людей після їхньої смерті. Найдавніша елогія збереглася на пам'ятнику на честь консула 298 р. до н. е. полководця часів Третьої Самнітської війни – Луція Корнелія Сципіона Бородатого.

Записувались і зберігались *похвальні промови на честь небіжчиків (laudationes)*.

Чи не найдавніші уявлення греків про Італію та її жителів знаходимо в «Одіссей» Гомера. Герой римської історії Латин згадується у *Гесіода*, а **перша грецька згадка про Рим належить Гелланіку Лесбоському.** Але **найобізнанішими з ранньою римською історією були сицилійські автори,** починаючи з **Антіоха Сіракузького** (кінець V ст. до н. е.), їхні твори не дійшли до нашого часу, але послужили фундаментом для ранньої римської літератури III-II ст. до н. е.

Перші літературні твори, у яких римляни оспівували своє минуле, мали віршовану форму. Так, уродженець Кампанії **Гней Невій** (274-206 рр. до н. е.) описав події Першої Пунічної війни, учасником якої був сам. Його поема поділялася на 7 книг. Невій дав короткі свідчення про виникнення Рима, виступив проти знатних римських сімей Метеллів і Сципіонів, за що потрапив у в'язницю, а пізніше був вигнаний з міста. Його перу належать також перші трагедії на римські сюжети, серед яких «Ромул» і «Класцидій» (про перемогу *К. Марцелла* над галльським вождем *Вірдумаром* у 222 р. до н. е.).

Його молодший сучасник **Квінт Енній** (239-169 рр. до н.е.), родом з Калабрії, учасник Другої Пунічної війни, написав латинським гекзаметром **«Аннали»** у 18-ти книгах, які охоплювали події римської історії від Енея до останніх років життя автора. До нас дійшло 600 віршів із 30 тисяч написаних.

У III ст. до н.е. в зв'язку з поширенням грецької культури в середовищі освічених римлян виникла **анналістична прозова література**. Першим анналістом, який написав **«Літопис»** грецькою мовою, був **Квінт Фабій Піктор** (кінець III ст. до н.е.), що належав до сенаторського стану і був дипломатом у часи Другої Пунічної війни.

До останніх старших анналістів відносять і **Марка Порція Катона Старшого, або Цензора** (234-149 рр. до н.е.), першого автора римської історії латинською мовою прозою. Його **«Початки» (Origines)** в 7-ми книгах докладно висвітлюють грецькі і місцеві матеріали про ранній Рим та інші італійські міста, події Пунічних війн до 149 р. до н.е.

Під впливом Катона його спадкоємці також широко вживали латинську мову. **Перша хроніка Люція Кассія Геміна**, доведена до 146 р. до н. е., теж написана латиною. Крім того, **з'являється мемуарна і монографічна література**. Передусім, це мемуари консула 115 р. до н. е. **Марка Емілія Скавра**, політичного діяча епохи Гракхів **Люція Целія Антипатра**.

Автори, які творили в кінці II – першій половині I ст. до н.е., належать до покоління молодших анналістів. Вони внесли у виклад давньої історії ідеї, що хвилювали їхніх сучасників, перш за все патріотичні тенденції.

Твори анналістів майже не дійшли до нас, але ними користувалися їхні нащадки. Видатний твір з історії доімператорського Риму – праця грецькою мовою **Полібія** (200-120 рр. до н.е.). **«Всесвітня історія»** Полібія охоплює період з 264 до 146 р. до н.е. і є першою спробою висвітлення всесвітньої історії. На його думку, до **ідеальної форми правління** наближується римський державний устрій, в якому розумно поєднувалися **монархічні, аристократичні та демократичні принципи**. Однак він не приховує своїх аристократичних переконань, характеризуючи демократію як можливість переходу до **беззаконної анархії чи навіть тиранії**.

Будучи прихильником причинно-наслідкових зв'язків в історичному процесі, він досить критично ставився до джерел, не завжди довіряючи навіть очевидцям подій. **«Очам слід довіряти більше, аніж вухам»**, – вважав Полібій (Всесвітня історія, XII, 27,1). А отже, історик повинен керуватися здебільшого власним досвідом. Однак він має володіти низкою пріоритетів: знати людей; відвідувати різні країни; розбиратися в проблемі, яку висвітлює; бути досвідченим у політичних і військових справах; дошукуватись істинних причин подій, а не пояснювати їх волею богів (хоча визнавав роль Фортуни).

Важливе значення надавав Полібій **ролі особи в історії**. На його думку, такі особистості, як Сципіон Старший, Ганнібал, Фламіній, Персей, визначали хід історичних подій.

Визнавав історик і **вплив природних умов на історичний розвиток народів та їхній побут**.

Полібій першим ввів поняття **«прагматична історія»**, вказуючи, що він викладав **«діяння»** (грецьк. *praxeis*) народів і монархів, призначаючи свої книги державним діячам. Тобто **історія, згідно з Полібієм, повинна служити практичним цілям: вона повинна вчити людей, збагачувати їхній досвід, допомагати передбачати майбутнє.**

У I ст. до н.е. починається процес занепаду Республіки, і тому з'являються твори державних діячів, які були в центрі політичного життя, але для яких характерна політична тенденційність. Серед них важливе місце займають праці **Марка Туллія Цицерона (106-43 рр. до н.е.)**, видатного оратора, політичного діяча, одного з найосвіченіших людей своєї епохи. Він не створив спеціальної праці, а всі його твори поділяються на три групи: 1) промови; 2) листи; 3) трактати.

Серед мемуарної літератури кінця Республіки виділяються твори **Гая Юлія Цезаря (100-44 рр. до н.е.)** «**Записки про Галльську війну**» і «**Записки про громадянську війну**».

Цезар ставить за мету виправдати власні дії по завоюванню Галлії та звалити провину за початок громадянської війни на Помпея. Стиль викладу матеріалу в Цезаря строгий, лаконічний, епічно спокійний, а розповідь ведеться від третьої особи. Правда, ці праці написані, не дбаючи про істину.

Праці Цезаря продовжив його соратник полководець **Авл Гірцій**, який написав останню (8-му) книгу про Галльську війну і твір про Александрійську війну. А невідомий учасник походів Цезаря описав Африканську та Іспанську війни.

У кінці Республіки з'являються і суто історичні твори. Уродженець італійського міста Амітерна **Гай Саллюстій Крисп (86-35 рр. до н.е.)** розпочинав свою кар'єру як політичний діяч. Відійшовши від політики, він присвятив себе вивченню історії, самостійно написав три твори: **«Змова Катиліни», «Югуртинська війна» та «Історія»** (період з 78 до 67 р. до н. е.), перші два яких збереглися повністю.

Будучи ідеологом Республіки, він поділяв історію Риму на три періоди: царський, «золотий вік» (від Другої Пунічної війни до зруйнування Карфагена 146 р. до н.е.) і час занепаду (основною причиною якого було падіння моралі).

Одним із найвідоміших вчених свого часу був **Марк Теренцій Варрон (116-27 рр. до н.е.)**. У часи громадянської війни він зайняв сторону Помпея, але Цезар пробачив йому і навіть доручив організувати бібліотеку для загального користування. Основний його твір **«Старожитності справ людських і божественних» (Antiquitates rerum humanarum et divinarum)** являє собою компіляцію, яка, однак, містить ряд важливих і цікавих свідчень. Наприклад, приділяючи особливе значення хронології, Варрон відніс заснування Рима до третього року шостої олімпіади (754-753 рр. до н.е.), і ця дата отримала пізніше широке розповсюдження. Він першим ввів у літературу біографічний жанр, написавши близько 700 нарисів біографій видатних римлян і греків. З численних праць Варрона повністю збереглися його трактати **«Про латинську мову» (De lingua Latina)** та **«Про сільське господарство» (De re rustica)**.

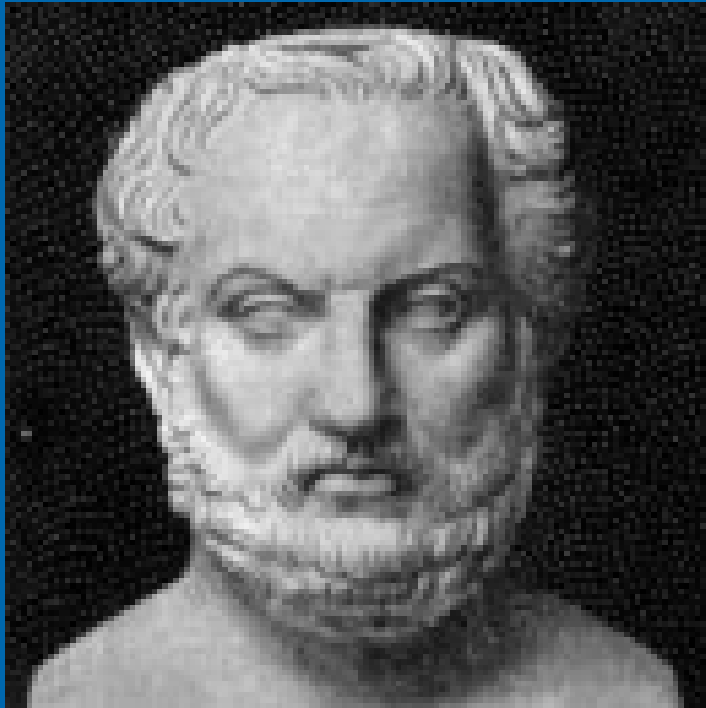

Серед істориків цього часу слід виділити **Тита Лівія (59 р. до н.е. – 17 р. н.е.)**. Він народився в італійському м. Патавії (сучасн. Падуя), отримав риторську освіту і, на відміну від своїх попередників, не брав участі ні у війнах, ні у політичному житті країни. Після встановлення принципату він **написав «Історію Риму від заснування міста» у 142 книгах**, яка охоплює період від найдавніших легендарних часів до смерті пасинка Августа, Друза (9 р. до н.е.). **Збереглося 35 книг**: перші десять (з найдавніших часів до 293 р. до н. е.), третя, четверта і половина п'ятої декади (книги 21-45), в яких викладені події 218-168 рр. до н.е. Зміст інших книг відомий за короткими викладами пізніших письменників. Тит Лівій у передмові так визначав мету своєї праці: описати побут і мораль стародавніх римлян, які сприяли створенню римської величі, розповісти, якими способами і засобами створили римляни свою могутність. Цікавою є думка Тита Лівія, що вивчення історії може допомогти виправити мораль.

В епоху принципату з'явилися історичні твори і грецькою мовою. Так, **Діодор Сіцилійський (90-21 рр. до н.е.)** написав **«Історичну бібліотеку» в 40 книгах**, у якій дав огляд подій від первісних часів до 60-х років до н. е. У збережених XI-XX книгах викладається історія Республіки з 486 по 301 р. до н.е. Сама праця носить компілятивний характер, але використання матеріалу, взятого у Полібія чи Посидонія, робить її цінною для дослідників.

У 7 р. до н.е. з'явилися «Римські старожитності» Діонісія Галікарнаського. Для визнання греками римського панування він намагався показати спорідненість римлян з греками, мудрість римських законів і римську доблесть. Будучи, як і Тит Лівій, ритором, Діонісій турбувався лише про цікавий виклад матеріалу і питання стилю, ставлячись до джерел без належної критичності. З 20 книг його твору збереглося лише 10. У них римська історія доведена до 443 р. до н. е.

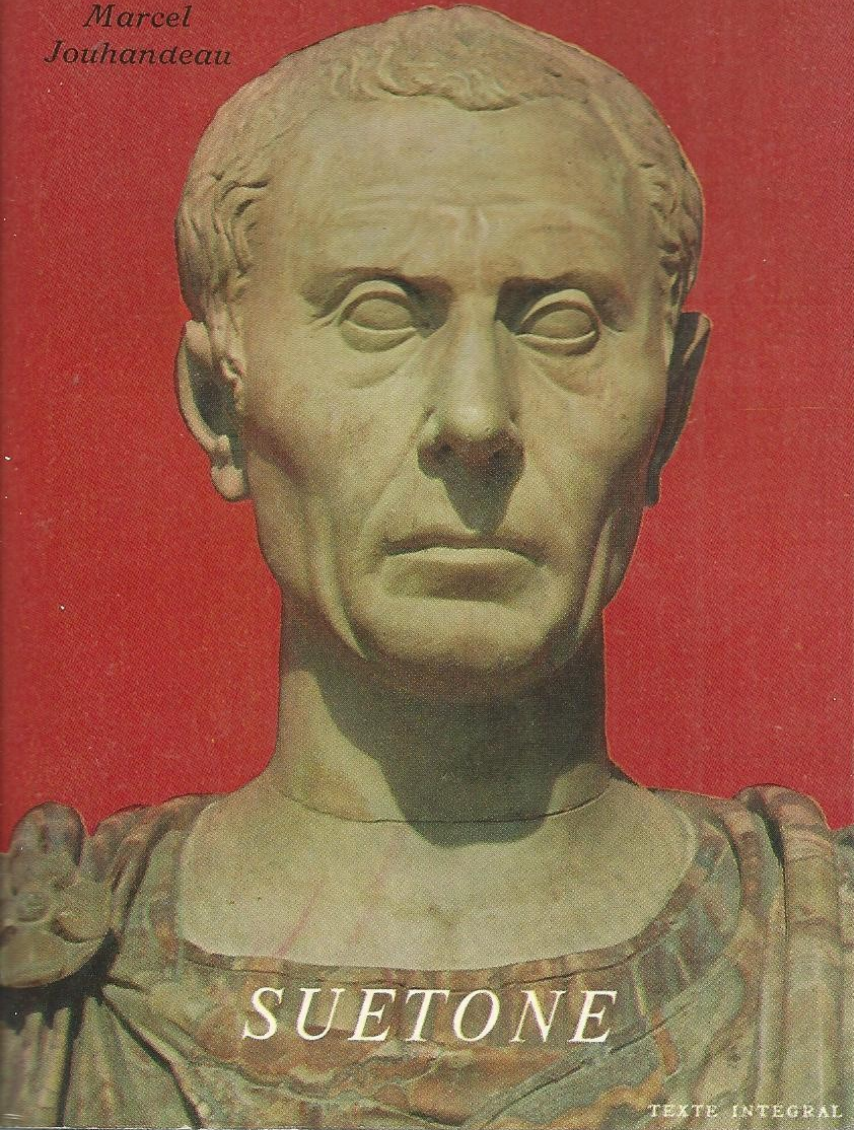

Публій Корнелій Тацит (близько 55-120 рр. н.е.).

Серед його перших літературних творів виділяють **«Розмови про ораторів», «Агрікола»** (біографія його тестя, знаменитого полководця). Однак найвідомішими працями історика були етнографічний твір **«Германія»** та історичні твори **«Історія»** й **«Анналі»**. «Історія» в 14 книгах висвітлювала події з 69 до 96 р. н.е. (смерть імператора Доміціана), а в «Анналах» викладається римська історія від смерті Августа до закінчення династії Юліїв – Клавдіїв. Від «Історії» збереглися чотири і початок п'ятої книги, а в «Анналах» не вистачає чотирьох книг (з 7-ї по 10-ту), неповністю збереглася 5-та книга і немає закінчення книги 16-ї.

VIES DES DOUZE CÉSARS

présenté par
Marcel
Jouhandeau

Гай Светоній Транквілл (близько 70-160 рр. н.е.).

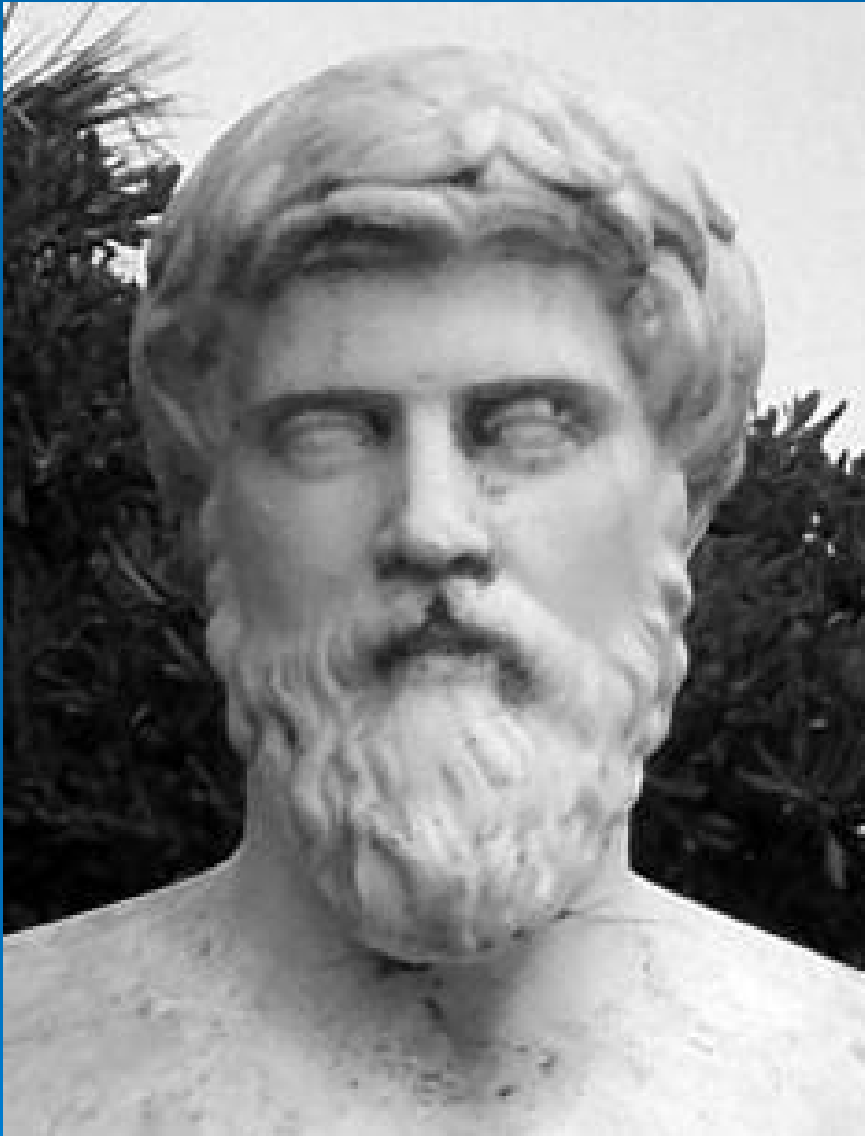
Обіймаючи різні посади – військового трибуна, адвоката, імператорського секретаря, – він врешті присвятив себе виключно літературній діяльності.

Із численних його творів до нас повністю дійшов **«Життєпис дванадцяти цезарів»** і частково **«Біографії знаменитих риторів і граматистів»**. Дослужившись до імператорського секретаря, він отримав доступ до імператорського архіву і мав можливість записувати свідчення освічених і високопоставлених осіб. Однак праця Светонія має в основному компілятивний характер, оскільки він некритично користувався джерелами і не все написане ним є достовірною інформацією.

Йосиф Флавій
(37-95 рр. н.е.)

Представник еллінізованої іудейської аристократії, учасник антиримського повстання, який потім став досить близьким до імператора Веспасіана. Написав **«Історію іудейської війни»**, **«Автобіографію»** та **«Іудейську археологію»**, де висвітлив історію Іудеї, хід громадянської війни та описав деякі римські провінції (Вірменія, Парфія).

До кінця I – початку II ст. н.е. відноситься літературна діяльність **Плутарха** (близько 46-126 рр. н.е.), уродженця знаменитого м. Херонеї, прокуратора імператорських володінь в Ахайї при Адріані. Серед його творів особливе значення мають **«Паралельні біографії» («Порівняльні життєписи»)** грецьких і римських діячів. Плутарх використав праці багатьох грецьких і римських авторів, намагаючись точно передавати події. Але достовірність його даних не завжди однакова, бо не всі використані ним джерела були надійними.

Досить важливою узагальнюючою працею з римської історії є твір грека **Аппіана Олександрійського** (II ст. н. е.) в 24 книгах, написаний грецькою мовою. За характером його дослідження наближувалося до всесвітніх історій Полібія і Діодора, хоча воно базується на територіально-етнічному принципі розподілу матеріалу. Аппіан викладає історію окремих областей Римської імперії з початку боротьби з римлянами до остаточного завоювання їх Римом. Збереглася історія іспанських війн, війн з Ганнібалом, війн в Африці (Карфаген, Нумідія), історія сирійських війн. З інших книг дійшли лише фрагменти (про царський період, самнітські війни).

Великою популярністю в старовину користувалася **«Римська історія» Діона Кассія Кокцеяна** (між 155 і 164 рр. – помер після 229 р. н. е.), уродженця Нікеї, в 80 книгах, які писалися впродовж 22 років. У творі описувалися події від появи легендарного Енея до 229 р. н. е. До нас повністю дійшли 36-60-та книги (кінець республіканського періоду і перші десятиріччя Імперії), від перших залишилися уривки, з 61-ї по 80-ту - скорочення візантійського монаха *Ксифіліна* (XI ст.) і витяги у *Зонари* (XII ст.).

Останнім визначним представником римської історіографії був **Амміан Марцеллін** (близько 330-400 рр. н. е.) з Антіохії, який написав **«Діяння»** (*«Rerum gestarum libri»*) у 31-й книзі, де виклав римську історію від часів Нерви до смерті Валента (96-378 рр. н.е.). На жаль, до нас дійшли лише останні книги (14-31), які охоплювали період 353-378 рр. Взірцем для Амміана був Тацит, тому історик починає свою розповідь з того часу, де закінчується «Історія» Тацита. Але, на відміну від багатьох своїх попередників, Амміан був самостійним істориком, який ратував за об'єктивність і неупередженість у викладі подій. **Істина, вважав він, повинна бути основним критерієм історика: «Історик, який свідомо замовчує події, здійснює не менше ошуканство, ніж той, хто вигидає те, чого ніколи не було»** [Діяння, XXIX, 1, 15].

Можна виділити певні **особливості**, властиві античній історіографії, у першу чергу римської доби. Античні дослідники, намагаючись пізнати минуле, ставили у своїх творах питання про історичну причинність, сформували думку про достовірність історичних фактів, заклавши основи критики джерел, намагалися об'єктивно викладати матеріал, хоча це прагнення з цілого ряду причин залишалося лише побажанням, тощо.

Негативні моменти. У першу чергу – **іrrраціоналізм** при викладі багатьох історичних фактів (апеляція до Долі, приписування виключної ролі окремим особам, обмеженість кола інтересів при дослідженні і т.п.), **політична тенденційність** (бажання возвеличити свій рід, Римську державу та її минуле, діяльність окремих імператорів).

Ще одна суттєва особливість античної історіографії полягала в тому, що в той час **історія не вважалася наукою в сучасному розумінні: вона займала проміжне місце між наукою і мистецтвом**. Автори історичних творів намагалися не лише висвітлити минуле і встановити певні закономірності, але й дати яскраві образи цього минулого, досить часто застосовуючи методи художньої літератури. Крім того, історія ставила в першу чергу практичні завдання: вивчення минулого повинно було допомогти правителям і воєначальникам правильно оцінити сучасність, а всім іншим дати зразки доблесті і хиб. Тому інколи форма викладу в істориків мала більше значення, ніж зміст. Вони, не турбуючись про точність і достовірність подій, вдавалися до перебільшення, вигадки, різноманітних контрастів тощо. А це приводило до частого використання шаблонів, особливо при описуванні битв, характеристиці державних діячів та їхньої діяльності.

Недооцінка цифрових даних. І навіть коли ці дані наводилися, то жодній перевірці вони не піддавалися. Усі ці особливості роблять твори античних авторів не повністю достовірними, і їхні судження досить часто вимагають попереднього критичного аналізу.